

cet sensus, objecta, mediumque in quo conspiciuntur, aliquam mutationem subeant, physica tamen et *ad sensum*, quae non excludit exiguam variationem, sicut fit in absoluta seu mathematica, semper servatur et est sufficiens ut de earum conformitate recte judicemus. Sic nemo est, qui constanter eodem modo non percipiat objecta, quae frequenter sub sensus cadunt. Quod si quandoque ex parte organorum aut objectorum et medii notabilis mutatio accidat, de hoc ipso per sensus monemur.

Probationem 2^{ae}. *partis Nego*. Ratio est, quia experientia constat homines communiter ab iisdem objectis in iisdem circumstantiis positis, eadem ratione affici. Deinde anatomici docent, diversitatem structuræ organorum non esse talem, ut si plurium hominum relationes conferantur, identitas physica seu *ad sensum* non exurgat: ergo non est pro vultuum varietate diversa (1). Ipsa tandem diversitas iudiciorum circa proprietates eorundem objectorum, non semper probat diversitatem dispositionis in sensibus: cum saepe apprehendamus aliquid gratum vel ingratum ex consuetudine vel praeiudicio.

ARTICULUS X.

DE AUCTORITATE

80. *Testimonium alterius, quatenus nos movet ad aliquid pro certo habendum, vocatur auctoritas*. Si testimonium a Deo feratur, erit *auctoritas divina*; si ab homine, *humana*. De auctoritate divina hoc praecipue scire expedit, eam in omnibus rebus, ubi adfuerit, absolutam et metaphysicam certitudinem gignere: non esse tamen temere avocandam ad quaestiones mere philosophicas, nec sicubi adfuerit, impedire quominus eadem res vires intelligentiae humanae

(1) Diversa vultuum humanorum conformatio esse potest motivum concludendi physicam identitatem in interna sensuum sive organorum nostrorum conformatione; sicut enim identitas et magna similitudo vultuum redderet valde difficilem vitae socialis usum, pluribusque erroribus praerberet occasionem; ita valde notabile discrimen in interna quorundam praesertim organorum structura, communem consensionem circa usum earundem rerum ad conservationem vitae necessarium redderet impossibile: quod utrumque ordini divinae sapientiae videtur aequè adversari.

non excedens, argumentis quoque naturalibus probari valeat.

Quod autem divina auctoritas absolutam et metaphysicam certitudinem pariat, manifestum est. Nam, ut inferius indicabimus, pondus auctoritatis desumitur ex scientia et veriloquio testantis; jam vero absolute repugnat, Deum utpote perfectissimum posse deficere sive a scientia per errorem, sive a veriloquio per mendacium; ergo absolute et metaphysice certum sit oportet, quod Deus suo testimonio firmaverit.

Auctoritas humana, si ad veritates speculativas traducatur, *dogma philosophicum* constituit et non est auctoritas proprie dicta, pro *testimonio* scilicet accepta. Nam in assertionibus speculativis philosophicis, tantum valet auctoritas philosophorum quantum rationes quibus eas confirmant.

In rebus itaque *facti* auctoritas humana locum habet.

Facta sensibilia quae nostris sensibus non subjiciuntur, vel sunt nobis coeva et possunt cognosci per testes *oculosos*, vel longo tempore ante nos evenerunt et tunc vel per testes *auritos* seu *traditionem*, id est, per *oralem et successivam testimonium seriem, ab origine facti ad nos usque manantem*; vel per *historias*, id est, *memoriam factorum scriptis commendatam*. Cum autem ratio formalis, cur assensum praebemus testimonio narrationi, sit scientia et veracitas eorum, ne temere hac in re procedatur, conditiones quaedam, quae etiam *leges criticae* appellantur, tam ex parte facti ipsius, quam testimonium solent assignari.

Assensus intellectus praestitus alicui assertioni, non ob intrinsecum veritatis indicium, sed propter testantis auctoritatem, *fides* dicitur, divina scilicet vel humana, pro diversitate testis. Assensus itaque fidei immediate nititur testantis auctoritate, sed necessario praesupponit certam cognitionem de scientia et veriloquio testis; secus non esset actus prudens. Hoc adeo verum est, ut ubi certo non constat, tanta scientia et veracitate instructos fuisse testes, quod spectatis circumstantiis nec fallantur nec fallant, pondus auctoritati desit et tantum plus vel minus probabile iudicium de objecto, in quaestione posito, ferri possit.

81. Atque hinc evidenter quoque colliges, quod jam superius innuimus (1), turpiter errare eos qui unicam certitudinis naturalis normam in sola humana auctoritate reponunt, contententes nullam certitudinem pro homine relin-

(1) Art. II. n° 40 et 42 *Urgent*.

qui, nisi supponatur quod auctoritas humana seu consensus communis [haec enim duo penes ipsos idem significant] sit in omnibus certissima et unica veritatis norma. Deinde, nullam creaturam si non incipiat dicere: *credo*, posse dicere: *ego sum*. Praeterea, talem normam certitudinis naturalis optime congruere cum norma qua in rebus fidei dirigimur, quae non est alia quam auctoritas Dei manifestata nobis per infallibilem auctoritatem Ecclesiae [1].

Verissimum foret, nullam pro homine relinqui certitudinem in dicta hypothesisi, quia auctores isti supponunt, rationem cujusque hominis *per se et essentialiter* in omnibus errare; at cum hoc falsum sit, ut vidimus, falsum quoque et nullam relinqui certitudinem: nisi forte revera nulla relinqueretur certitudo, dato quod homo ex se de nulla re certus esse posset et tamen auctoritatem generis humani deberet admittere. Animus namque noster nequit assentire extrinseco certitudinis motivo et in casu auctoritati humanae, nisi certo eam cognoscat, sciatque illi esse credendum: non crederet enim, nisi certo sciret esse credendum, nullamque adesse errandi formidinem. Ad quomodo certe sciet istud, si nulla habeatur certitudo praeter hanc auctoritatem? Si neque de propria existentia sit certus, nisi prius credat? Quod postremum adeo est absurdum, ut qui hoc asserit, valeat comparari cum illo, qui alterum necaret ad hoc ut viveret. Tandem, unicam certitudinis normam in universali vel particulari auctoritate humana reponere, idem est ac tollere discrimen inter *fidem* et *scientiam*, seu potius omnem scientiae (cujus est rem cognoscere per causas ex principiis naturalibus deductas) notionem excludere, ac proinde contra consensum omnium Doctorum, hoc discrimen quovis tempore agnoscentium, agere.

Congruentia vero hujus regulae cum regula fidei parum juvat. Non quaeritur enim an congruat, sed an admitti possit. Praeterea veritas religionis christianae et a fortiori catholicae, *universali auctoritate* humana probari nequit; ergo ipsa veritas religionis nostrae, ut nempe agnoscat et a falsis religionibus possit distingui, supponit aliud naturalis cer-

(1) Ita fere De La Mennais cum suis. Vide loca pluries in superioribus notis indicata et praesertim notam positam in fine n° 42. Porro sic loquitur pag. 123, *Le premier acte de la raison est nécessairement un acte de foi et qu'acun être créé s' il ne commença par dire je crois ne pourroit jamais dire je suis.*

titudinis medium, ab auctoritate humana universali diversum.

82. Merito proinde arguendi sunt editores et continuatores posthumi operis cl. Dominici Bertini [1], doctrinam hanc De La Mennais nimis praepropere defendere, seu potius simpliciter atque serviliter adserere et vulgare cupientes. Qui praeterea etiam in eo vehementer reprehendendi sunt, quod susceptae sententiae opem undique corrogantes, praedicto operi tamquam *insigne* quoddam et ornamentum praefigant istud S. Augustini [2] testimonium, *Naturae ordo ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem praecedat auctoritas*: quasi nempe S. Doctor hujus parum sanae ac novae opinionis fuisset praeformator. At S. Augustinus disputans eo loco adversus Manichaeos, per *naturae ordinem* intelligit dumtaxat ordinem seu modum naturalem, probationes aut argumenta in disputatione proponendi; eaque quae mox subdit, *Nam infirma ratio videri potest quae cum reddita fuerit, auctoritatem nostram, per quam firmetur, assumit*, contrarium prorsus innuunt, adversariosque etiam invitos omnimode jugulant. In eandem rem videri quoque potest aliud praeclarum testimonium ejusdem S. Doctoris [3] ubi sic loquitur: *Ad discendum necessario dupliciter ducimur auctoritate atque ratione. Tempore auctoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod in appetendo aestimatur. Itaque, quamquam bonorum auctoritas imperitae multitudini videatur esse salubrior, ratio vero aptior eruditis*

83. Conditiones seu leges criticae superius memoratae, ex parte facti sunt istae: I^a factum sit *possibile*, id est tale, ut naturaliter aut saltem virtute divina fieri potuerit. II^a sit *sensibile*, id est, quod sensibus rite dispositis percipiatur et non conjecturis aut ratiocinatione. III^a sit *simples*, id est, substantiam solam eventus praesertim respiciat. IV^a sit illustre, nempe attentionem plurimum mereatur, sive tandem in se fuerit *scientificum* sive *politicum* sive *religiosum*.

Conditiones ex parte testium sunt sequentes: I^a sint *plures*, qui aetate, studiis, moribus, conditione differant; tunc enim facilius erroris et mendacii periculum excluditur. Numerus sufficiens testium ex circumstantiis ipsis colligitur. II^a

[1] *Rationalis philosophiae institutiones* Dominici Bertini Lutecae 1828.

[2] *De moribus Eccl. Cathol.* cap. 3.

[3] *De ordine* libr. II. cap. 9.

factum enarrent coram iis quorum interest mendacium detegere, et redarguere, quique utrumque facile perficerent. III^a observari etiam poterit, an factum relatum anticipatis testium opinionibus sit contrarium, nec ne; an gloriam, commodam, divitias, aut potius infamiam, vexationes, inopiam, etc. testibus pariat.

Praeter mox dicta, in traditionibus et historiis haec etiam observentur: 1° traditio sit *constans*, ut nempe ab ultima linea traditionali regrediendo, ad ejus originem successive perveniat. 2° sit *ampla*, quaelibet scilicet linea traditionalis plures testes involvat. Historia vero 1° sit *multiplex*, id est, a pluribus historicis idem factum enarretur: quando autem ex circumstantiis facti vel aliunde colligere licet, historicum tale factum retulisse, quod sub oculis fere omnium cum ipso degentium evenerit, et non solum tunc, sed etiam successivis temporibus narrationem ejus pro veridica habitam fuisse, unus etiam poterit indubiam parere fidem. 2° sit *concors*, ut historicus nimirum circa facti substantiam sibi cohaereat et ab aliis non impugnetur. 3° sit *fundata in testibus* oculatis vel immediate auritis, in monumentis aut in constanti et ampla traditione.

84. Auctoritas humana in plerisque casibus, est certa veritatis norma circa facta sensibilia, si spectatis adjunctis possit nobis constare, testibus nec scientiam sive facti cognitionem, nec veracitatem sive voluntatem narrandi verum de fuisse; atqui ita est; ergo.

Major hujus ratiocinii probatione non eget; nequit enim non esse verum quod ab iis narratur, qui veritatem cognoscunt et voluntatem habent non mentiendi. Minor probatur ita: in factis sensibilibus non alia requiritur scientia, quam quae ex recta sensuum dispositione et ad observandum applicatione comparatur: jam vero in praecedenti articulo ostendimus repugnare, ut sensus rite dispositi et applicati praebeant occasionem errandi; ergo quando agitur de facto sensibili et pluribus praesertim testibus illud observantibus, defectus scientiae supponi non potest, nisi leges naturae physicae subversas velimus. Recta autem sensuum applicatio ad veriloquium testium reducitur; si enim factum testes non recte observassent et tamen pro certo illud traderent et narrent, hoc ipso mentirentur.

De veracitate testium itidem plerumque constare potest. Nam ex una parte verum naturaliter amplectimur et proprio amore ita ducimur, ut nemo unquam gratis sit malus, id est,

ut nemo a legibus honestatis recedat, nisi propter utile vel delectabile; ex alia autem parte mendacium in se spectatum est turpe et inhonestum: unde nemo in re gravi mentitur, nisi aliquo utili aut delectabili fuerit illectus; atqui in plerisque casibus constare nobis potest, nullum ex his motivis testes ad factum enarrandum impulisse. Etenim, si fuerint plures diversae educationis, aetatis, conditionis, nationis, etc. et tamen in idem mendacium conspirassent, tale mendacium esset effectus diversarum cupiditatum, quae diversos homines comitantur: sed hoc fieri nequit, cum in ea collisione cupiditatum, quaedam aliquorum ad mendacium impellerent, quaedam aliorum vel etiam principia moralitatis, ab hoc retraherent; ergo testium consensus non haberetur; ergo quando habetur, certum erit eos veritatis tantum et honestatis amore ad testandum motos fuisse. Insuper, quando testes et historici factum aliquod referunt cujus veritas plurimos interest, si mendacium dicerent multi statim invenirentur qui reclamarent, nec sinerent errorem serpere atque ad futuras generationes propagari. Tandem, talia adjuncta ipsum factum, testes, eosque qui narrationem audiunt, plerumque comitantur, ut non solum certum fiat, testes non fuisse mentitos, sed etiam non potuisse mentiri e. g. circa existentiam alicujus civitatis, mortem vel elevationem ad thronum alicujus regis, etc.

85. Ex his patet, certitudinem moralem quae ex auctoritate humana acquiritur, quandoque aequiparari metaphysicae; quando nempe circumstantiae ostendunt, non posse supponi mendacium, quin supponatur violatio legum moralium sine ulla ratione seu motivo. Idem enim foret, ac si admitteretur effectus absque causa, quod metaphysice repugnat.

Rationes porro expositae evincunt quoque, scientiam et veracitatem non deesse, sive historicis, sive illis qui traditionem constituunt, dum relate ad utrumque conditiones n.º 83 requisitae servantur. In traditionibus praeterea, ad earum firmitatem atque sufficientiam in praebenda certitudine magis detegendam, advertendum est cum Draghetto nostro, quod traditionales lineae, quas constituunt successivae hominum generationes, non debeant spectari tamquam instantanee pereuntes, cum habito respectu ad diversam hominum aetatem et constantem diversarum humanarum generationum successionis ordinem, evidentissime appareat, nunquam lineam quamcumque traditionalem perfecte desinere, priusquam altera in talibus constituatur adjunctis, quae ab ejus testimonio omne prorsus erroris et mendacii periculum

excludunt. Deinde quod diximus de factis sensibilibus in genere, valet etiam de factis miraculosis. Nam de istorum existentia certi esse possumus ex iisdem motivis, quae erroris et mendacii periculum a testibus excludunt.

86. Opponunt I.^o Unus testis, parit tantum probabilitatem; ergo et plures simul sumpti; ergo ex testimonio humano nulla certitudo habetur.

Resp. *inst. ant.* Unus testis, etc. ut plurimum, *conc.* semper *nego vel trans.* et *nego* utrumque *consequens*. Si unus testis factum enarret, communiter de scientia et veracitate ejus difficile constare potest; unde, ut plurimum, tale testimonium est tantum probabile, non tamen semper. Si enim honestus homo factum referat, quod a multis visum fuit, qui omnes, si mentiretur, falsitatis eum arguerent, nullum prudens dubium de opposito aderit. Sed dato etiam, quod id semper eveniret, falsum esset 1^m *consequens*. Certitudo enim, de qua sermo, exurgit *indirecte* ex circumstantiis et motivis, suadentibus testes in mendacium non conspirasse; quae cum in collectione testium facile deprehendantur, ut vidimus, patet plures testes posse praebere certitudinem, licet unus non nisi probabilitatem pareret (1).

Urgent. Plures quoque collective sumpti possunt falli et fallere. 1.º Quia singulis natura convenit falli et fallere; ergo et collectioni; 2.º Quia etiam in collectione positi liberi sunt; ergo possunt abuti libertate et mentiri.

Resp. *inst. ant.* Etiam plures, etc. absolute, *conc.* spectatis circumstantiis, *nego*. 1^m *prob.* *Dist.* singulis natura convenit, etc. incomplete, *conc.* complete, *nego*. Circumstantiae et adjuncta ex quibus colligimus, testes actu non esse

(1) Dicimus, circumstantias et adjuncta, quae ostendunt conspirationem in mendacium locum non habuisse, *indirecte* tantum in moralem influere certitudinem. Nam haec, ut in fundamento vidimus, *directe* dependet a constantia legum moralium, a quibus etiam suam appellationem derivat; circumstantiae vero et adjuncta indicant tantum, quandonam debeamus judicare constantiam illam legum moralium obtinuisse, seu leges ipsas non fuisse violatas. Cum autem constantia haec, sive ipsae leges morales intrinsece nectantur cum moralitate humanorum actuum, ac proinde cum ipsa morali certitudine, nihil proficeret quis dicendo, nos certitudinem moralem colligere ex indiciis seu signis extrinsecis, quae non nisi per accidens nectuntur cum testium veriloquio, quod est aliquid intrinsecum et a libera voluntate dependens. Nam utique iste nexus est quid accidentale; at reflectendo ad constantiam legum moralium, evadit *hypothetici necessarius*.

mentitos, non excludunt quidem absolutam erroris et mendacii possibilitatem, sed tantum relativam ad casum illum, de quo agitur: porro hoc sufficit, ut de facti veritate certi simus. Ex quo autem singulis naturaliter competat *posse falli et fallere* non sequitur quod actu errent; cum *actualis* error et mendacium non conveniat *complete*, id est absque ullo addito, verum *incomplete* tantum, hoc est, posito quod non recte observaverint factum aut conspiratio in mendacium locum habuerit. Quoniam itaque in collectione testium facile dignoscitur utrumque defuisse, patet non posse de collectione enunciari, quod incomplete tantum singulis distributive acceptis convenit; a distributivo enim ad collectivum valet solum illatio in essentialibus, vel in iis, quae complete singulis conveniunt.

Ad 2.^m *prob.* *Conc. ant. dist. conseq.* Possunt abuti, etc. constat tamen quod non sint abusi, *conc.* secus, *nego*. Unusquisque testis, etiam in collectione, retinet expeditam facultatem mentiendi, seu liber est; non tamen actu mentitur, quando circumstantiae ostendunt, locum non habuisse conspirationem in mendacium, quia scilicet ex se turpe est et non poterat apprehendi a testibus, tamquam utile vel delectabile.

Neque addas, utilitatem mentiendi posse esse ipsum libertatis exercitium. Nam posita supra dicta cupiditatum pugna in testibus, etiam hoc motivum mentiendi excluditur. Praeterea, cum non loquamur de testibus coactis, sed sponte factum narrantibus, cumque abstinendo ab enarratione facti vel veritatem dicendo, aequae habeatur libertatis exercitium, patet, motivum hoc non esse sufficiens, cur potius mentiantur quam verum dicant; praesertim, quod exercitium libertatis in mendacio semper sit conjunctum cum conscientiae stimulis.

87. Opponunt II.º In factis, quae *miracula* vocantur, auctoritas humana nihil valet, quia pro non existentia talis facti pugnat semper certitudo physica, fundata in constantia legum physicarum et certitudo physica major est certitudine morali; ergo mens nostra, quae naturaliter cedere debet validiori probationi, nequit praebere assensum morali certitudini, quae pro existentia miraculi pugnat. Ita fere Hume (1).

Resp. *nego ant.* Ad *prob. nego* utramque partem. Ratio est, quia dum constat, legi alicui physicae in casu particulari derogatum esse e. g. mortuum surrexisse, falsum est certitudinem physicam haberi pro non existentia talis facti. Nam

(1) *Essai*, t. II. ch. 10.

constantia legum physicarum respicit generalem assertionis veritatem e. g. *Spectato ordinario legum naturalium cursu, mundi non resurgunt*; quae assertio exceptionem admittere potest. Falsum quoque est, certitudinem physicam majorem esse certitudine morali: tum quia utraque erroris periculum excludit sicut vidimus (1); cum etiam, quia sapientiae divinae saltem aequae interest legum physicarum, ac moralium constantiae providere. *Consequens* proinde falsum est, praesertim quod naturaliter cedimus validiori probationi, ubi utraque ad eandem conclusionem firmandam adfertur, sicut in probabilibus; non autem quando ad diversas et dum utraque probatio erroris periculum aequae excludit: tunc enim utriusque conclusioni, utpote non oppositae assensum praebere possumus et debemus.

Neque dicas, impossibile esse, ut ex testimonio hominum constet de miraculis: sunt enim facta supernaturalia, ideoque scrutandum foret, quid ferre valeant et quid recusent vires totius naturae, quod est impossibile. Deinde homines valde proni sunt ad quaedam facta extraordinaria pro miraculosis venditanda.

Etenim respondeo, ex testimonio humano, prout hic sumitur, non determinari an factum aliquod sit supernaturale, sed an evenerit et in quibusnam circumstantiis. Ad hoc vero non est opus majori scientia et veracitate, quam ad quodcumque aliud sensibile factum enarrandum. Pronitas demum hominum ad facta extraordinaria, diligentiam acuit in cognoscenda eorum existentia; ergo potius favet doctrinae nostrae.

88. Ex iisdem principiis facile respondebis, sive insanienti Rousseau (2), sive desipienti Diderot (3), impudenter effluentibus 1° quanto magis insolitum fuerit factum, quod a testibus refertur, tanto magis imminuitur veracitas narrationis eorum: 2° homines decipi aut decipere, non est miraculum; ergo istud potius evenisse, quam legibus naturae derogatum fuisse, credendum est.

Respondeo ad 1^m: cum semper sistamus intra limites sensibilitatis, utcumque crescat ratio, quae factum magis reddit insolitum et extraordinarium, pertinebit semper ad modum, finem, vel causam ipsius eventus, quae sensibilitatem, ac proinde scientiam de reali ejus existentia non mutat, nec pos-

(1) *In hac parte art. 1. §. 2. n.º 36.*

(2) *Letres 2º et 3º écrites de la montagne.*

(3) *Pensées philosoph.*

sibilitatem conspirandi in mendacium auget. Sic, quamvis maxime insolitum fuit, ut aquae maris hinc inde immobiliter consistentes, liberum in medio sui iter populo Judaico relinquerent (1), nihil tamen hoc factum continet, quod vel sensibus rite dispositis non potuerit observari, vel tantae hominum multitudini occasionem errandi et mentiendi praebere.

Ad 2^m dico: vel maximum utique foret admittendum miraculum et quidem quod nec ab omnipotentia divina fieri unquam potest, si homines, et in casu nostro testes, qui nullum habent errandi aut mentiendi motivum, nihilominus deciperentur; quia tunc admittendus foret effectus absque causa, quod utique intrinsece repugnat. Nulla autem repugnantia in eo habetur, quod legibus physicis in aliquo particulari casu derogetur; ergo falsum consequens.

89. Opponunt III.º Vis traditionum tantum imminuitur, quantum ab earum origine recedimus. Ita Loke (2), D' Alembert (3), Laplace (4), aliique contendunt. Loke utitur ad hoc probandum, exemplo cujusdam legis anglicanae; Laplace vero propagatione facti alicujus, ab unico teste oculato ad alium et sic deinceps. Deinde interpositione vitri inter objectum et oculum pluries multiplicati; quod, quo pluries fuerit interpositum, eo obscuriorem reddit imaginem, seu visionem objecti.

Resp. *Nego ant.* In traditione, de qua loquimur, supponitur unaquaeque linea traditionalis *ampla* satis, ideoque eadem motiva, quae excludunt erroris et mendacii periculum a generatione facta contemporanea, excludunt etiam a successivis generationibus. Falsum itaque est, vim traditionum imminui, quanto magis ab earum origine distamus. Exempla, sive paritates adductae non concludunt, ideoque negandae.

Nam in primis, lex positiva quandoque praesumit periculum erroris, etiam ubi non est. Deinde, lex illa praecipiebat, ne exemplaria ex autographo, in duorum tantum aut trium testium praesentiae exarata, in judiciis admitterentur; nos autem loquimur de integra linea traditionali, quae multos homines complectitur.

(1) *Exodi cap. XIV v. 22.*

(2) *Sur l'entendement humain. l. 4. ch. 16.*

(3) *Éclaircissements Philosophiques, § 4.*

(4) *Essai sur les probabilités.*

In serie testium, ex unico ad unicum tantum testem conflata, licet facti certitudo decresceret, nihil nostra referet; quia loquimur de traditione ampla, et motivum certitudinis non desumimus ex probitate personali, sed ex adjunctis conpirationem in mendacium excludentibus. Ex quo etiam patet nullam esse rationem, cur in serie quoque ex unico ad unicum testem conflata certitudo decrescat: si enim non ex probitate personali et calculo algebrico (1), ut faciunt Laplace aliique, sed ex adjunctis extrinsecis motivum proximum certitudinis desumatur, dato quod eadem adjuncta singulos seriei testes comitentur, ultimus eorum aequalem primo certitudinem pariet.

Tandem interpositi vitri similitudo non est ad rem. Vitrum enim *necessario et naturaliter* radios lucis intercipit; ergo si pluries interponatur, imaginem objecti *necessario* obscuriorem reddet. Homines *necessario* non errant, neque mentiuntur; ergo si ab omnibus lineis traditionalibus aequae sint remotae erroris et mendacii occasiones, sicut in casu evenit, ultima generatio aequalem ac prima certitudinem praebit. Diximus *naturaliter*, id est, sicut communiter evenire solet. Quia vero vitrum, ope exquisitoris artis, potest redigi ad illam perfectionem seu statum, in quo radios lucis minime intercipiat, et quandoque etiam eorum actionem in oculos augeat; tunc sane interjectio talis vitri inter oculos et objectum, licet pluries multiplicata, eadem immo quandoque etiam majori claritate praeditam objecti imaginem exhiberet.

90 Denique si objiciantur cum Bayle facta quaedam particularia; quae ut falsa rejecta sunt, dum tamen prius plena auctoritate fulciri putabantur, respondebis: et in his factis admittendis, non fuerunt observatae omnes regulae, sive ex parte testium, sive historicorum, et traditionum, *conc. secus, nego*. Nos in genere statuimus, posse acquiri certitudinem de plerisque factis sensibilibus ope *auctoritatis humanae*, ideoque, ut aliquid contra nos concludatur ex factis particularibus, opus est ostendere ea, quae dubia aut falsa deprehenduntur, a legitimis testibus enarrata, vel authenticis historiis et constanti traditione fuisse transmissa. Etenim, antequam de veritate alicujus facti quotidiano, ut ita dicam, usu non comprobati iudicium

(1) Vide dicta superius in hac parte articul. 1. §. 2. n.º 39. in nota.

feratur, diligens examen et regularum critices accurata investigatio adhibenda est. Praeterea, neque hoc opus est in plerisque factis publici juris, de quibus plerumque ita absolute certi sumus, ut non solum argutiis sophistarum minime moveamur, sed etiam impossibilitatem oppositi clare deprehendamus, sicut monuimus in fundamento. Quis unquam dubitare poterit Tullium, Caesarem, Titum, Neronem, etc. extitisse? Quenam sophismata inveniri possunt, quibus veracitas istorum factorum, in sola auctoritate humana fundamentum habens, vel minimum labefactetur et tenebris contegatur? Videantur Bergier (1), Gerdil (2), et Baldinotti (3).

(1) *Dissertation sur les différentes espèces de certitude*. Oeuvres complètes, t. III, pag. 236, edit. Paris. 1830.

(2) *Saggio d'istruzione teologica*. Storia humana t. X. Opera, edit. Rom. 1806.

(3) *De mentis institutione* l. 4. c. 7. Ticini 1787.